

TARTU ÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Kaari Aavik

EESTI TUDENGITE HOIAKUD TASAARENGU SUHTES

Bakalaureusetöö

Juhendaja: kaasprofessor Eve Parts

Tartu 2026

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Tasaarengu teoreetiline raamistik	5
1.1. Tasaarengu mõiste kujunemine.....	5
1.2. Kriitika kasvumajandusele	8
1.3. Inimeste hoiakute seos tasaarenguga	10
2. Empiiriline analüüs tudengite hoiakute kohta tasaarengu suhtes	17
2.1. Metoodika ja valimi kirjeldus	17
2.2. Kirjeldav statistika	19
2.3. Korrelatsioonanalüüs	24
2.4. Regressioonanalüüs.....	25
2.5. Arutelu	28
Kokkuvõte.....	29
Viidatud allikad.....	31
Summary	34

Sissejuhatus

Majanduskasv on tänapäeval keskne majanduspoliitiline eesmärk. SKP kasvu kasutatakse peamise näitajana riikide arengutaseme ja heaolu hindamisel, samas ei väljenda see keskkondlikku mõju ja pigem viitab sellele, et majanduskasv võib jätkuda lõpmatuseni. On saanud järjest selgemaks, et pidev majanduskasv on vastuolus planeedi ökoloogiliste piiridega. Kliimamuutused, loodusvarade ammendumine ja bioloogilise mitmekesisuse vähenemine näitavad, et kasvu imperatiiv ei ole jätkusuutlik.

Tasaareng on majanduskasvu piiridele vastuseks kujunenud akadeemiline ja sotsiaalne liikumine (Demaria jt, 2013). Selle eesmärk on keskkonnakriisile reageerimiseks ellu viia meetmeid, mis viivad tarbimise ja tootmise vähenemiseni, põhjendusega, et majanduskasv ei ole alati vajalik heaolu parandamiseks ning selle lahtisidumist keskkonnamõjudest ei ole võimalik praktikas saavutada.

Tasaarengu rakendamine on keeruline, kuna kasvu imperatiiv on sageli institutsionaalselt ja kultuuriliselt sügavalt juurdunud. Eestis on teema eriti aktuaalne, kuna taasiseseisvumisjärgsel perioodil on olnud tugev suunitlus majanduskasvule, aga samal ajal iseloomustab Eestit suur ressursimahukus ja ökoloogiline jalajälg. Eesti kasvuhoonegaaside heide elaniku kohta ületas 2025. aastal Euroopa Liidu keskmist ligikaudu 14,5% ning heitmete maht SKP euro kohta oli ligi kaks korda kõrgem kui ELi keskmine (European Environment Agency, 2025). Kuuludes ka kõrgema sissetulekuga riikide hulka, oleks tasaarengu kohaselt ressursikasutuse vähendamine Eestis asjakohane, ent tasaarengu kirjandus on seni peamiselt keskendunud Lääne-Euroopa ja Põhja-Ameerika riikidele.

Tasaarengu rakendamise puhul on olulisel kohal hoiakud, mis on tugevalt seotud väärtushinnangutega: kõrged materialistlikud väärtused võivad soosida tasaarenguga vastuollu minevaid käitumisviise ja seega pärssida selle rakendamist. Töö eesmärk on välja selgitada Eesti tudengite hoiakud tasaarengu suhtes ja neid selgitavad tegurid. Selleks on püstitatud järgmised uurimisülesanded:

- selgitada tasaarengu mõistet ning sellega seonduvaid teoreetilisi käsitlusi ja kriitikat majanduskasvule;
- anda ülevaade varasematest uuringutest, kus on käsitletud hoiakuid majanduskasvu ja tasaarengu suhtes;
- kirjeldada töös kasutatavaid andmeid ja metoodikat;
- viia läbi küsitlus Eesti tudengite seas;
- analüüsida hoiakuid tasaarengu suhtes ja hinnata seoseid selgitavate teguritega.

Töö teoreetilise osa esimeses alapeatükis käsitletakse tasaarengu mõiste kujunemist. Teises alapeatükis kirjeldatakse majanduskasvu, keskkonna ja heaolu vahelisi seoseid, kriitikat kasvumajandusele, hoiakute rolli tasaarengu vastuvõetavuse uurimisel ja teemaga seotud varasemaid töid. Empiirilises osas antakse ülevaade töö metoodikast ja andmetest, millele järgneb küsitlusega kogutud andmetel põhinev analüüs, mille tulemuste põhjal hinnatakse tasaarengu vastuvõetavust Eesti tudengite seas.

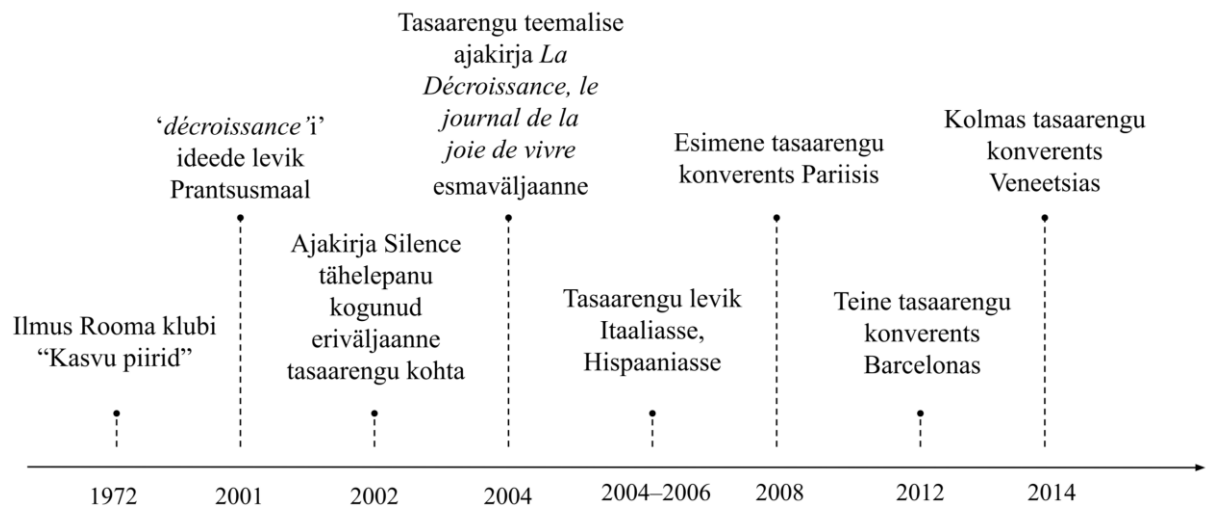
Märksõnad: tasaareng, ökoloogiline majandus, tudengid, hoiakud

1. Tasaarengu teoreetiline raamistik

1.1. Tasaarengu mõiste kujunemine

Tasaarengu kontseptsiooni alged ulatuvad 1970. aastatesse, mil hakati rõhutama, et lõputu majanduskasv ei pruugi olla kooskõlas planeedi piiratud ressursidega. Ajastu üks olulisemaid sündmusi oli Rooma Klubi avaldatud raport *The Limits to Growth* või Kasvu Piirid (Meadows jt, 1972). Raport uuris arvutimodelite abil viite globaalset murekohta – kiirenev industrialiseerimine, rahvastiku kasv, alatoitumus, taastumatute loodusressursside ammendumine ning üha halvenev keskkond. Raporti keskne järeldus oli, et kui kasvutrendid jätkuvad muutumatuna, jõuavad planeedi piirid järgmise saja aasta jooksul kätte. Tulemuseks oleks tõenäoliselt järsk ja kontrollimatu langus nii rahvastiku kui ka tööstusvõimekuse osas. Ehkki senised trendid viivad vältimatult kriisini, toodi esile, et neid on võimalik muuta nõnda, et tulemuseks on keskkondlik ja majanduslik jätkusuutlik stabiilsus, kus on kõigi inimeste põhivajadused rahuldatud, ent selle saavutamise edukus on seda tõenäolisem, mida varem inimkond sellele eesmärgile pühendub.

Samal aastal kasutas filosoof Andre Gorz esimest korda terminit '*décroissance*' arutlemaks selle üle, kas turumajanduse tingimustes oleks võimalik vähendada tootmist ja tarbimist viisil, mis taastaks planeedi ökoloogilise tasakaalu (Kallis, 2018). Tasaareng kujunes tänapäevasel kujul välja aga 21. sajandi alguses Prantsusmaal Lyonis. Kui mõiste '*décroissance*' oli seniks olnud veel vaid aktivistide lööklause, siis seal kujunes kohalike aktivistide tegevustest, nagu autovabade linnade propageerimisest ja reklaamivastastest kampaaniatest välja majanduskasvu kritiseeriv sotsiaalne liikumine. Aastal 2008 toimus Pariisis esimene rahvusvaheline tasaarengu konverents, kus võeti ka ametlikult kasutusele ingliskeelne mõiste '*degrowth*'. Sündmus tähistas punkti, kus tasaareng muutus rahvusvaheliseks uurimisvaldkonnaks. (Demaria jt, 2013)

Joonis 1. Märgilisemad sündmused tasaarengu kontseptsiooni välja kujunemisel

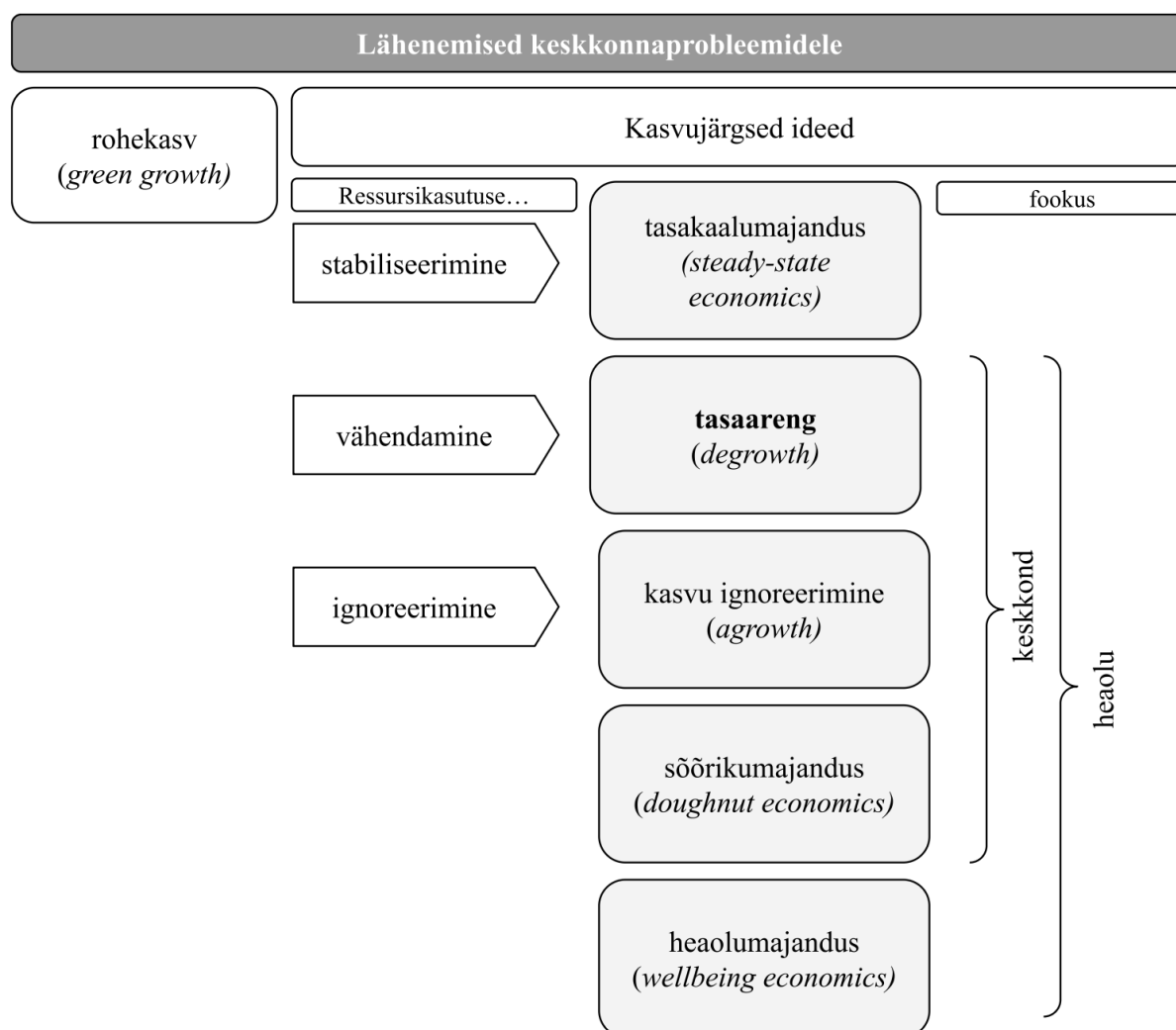
Allikas: Autori koostatud Demaria jt (2013) põhjal

Kallis (2018) kirjeldab tasaarengut kui energiakasutuse, toorainete ja jäätmete mahu teadlikku vähendamist, säilitades või parandades samal ajal ühiskondlikku heaolu.

Tasaarengu eesmärk on rakendada keskkonda säästvaid muutuseid, mille rakendamine viib paratamatult SKP languseni; selle keskmes on arusaam, et praegune majandusmudel, mis rõhub pidevale kasvule, ei ole jätkusuutlik: keskkonnakahjud suurenevad seda rohkem, mida rohkem maailm toodab ja tarbib, mistõttu tootmistsükli kahandamine on vältimatu (Kallis, 2018). SKP-d näevad tasaarengu proponendid vigase mõõdikuna: seal jääb kajastamata tasustamata töö (nagu näiteks iseenda kodu koristamine), aga ka turuväliselt tehtud kahjud (Kallis, 2018).

Kirjanduses tuuakse tasaarengu peamiste eesmärkidena välja ökoloogilise jalajälje vähendamine, sissetulekute ja rikkuse õiglasem ümberjaotamine ja materialistlikust ühiskonnast loobumine ja nende elluviimiseks on enamik riiklikud ülalt-alla ettepanekud (Cosme, Santos & O'Neill, 2017). Lisaks poliitilistele ettepanekutele eeldab tasaareng ka kultuurilisi muutusi; Latouche (2009) kirjutab vajalikkusest loobuda "usust" majanduskasvu. Ta kasutab mõistet *agrowth*, millest on kujunenud välja alternatiivne kontseptsioon tasaarengule: van den Berghi (2011) sõnul ei ole keskne probleem niivõrd majanduse maht, vaid SKP kasutamine heaolu ja arengu indikaatorina. Nii *agrowthi* kui tasaarengu kohaselt ei ole majanduskasv sobiv näitaja heaolule, aga *agrowthi* puhul lasub rõhuasetus ükskõiksusele SKP osas ja alternatiivsete mõõdikute kasutusele, mitte seejuures sihipäraselt tootmise ja tarbimise vähendamisele.

Viimase kümnendi jooksul on tasaarenguga seotud ideid teaduses käsitletud ka kasvujärgse majandusena (*post-growth*) (Savin & van den Bergh, 2024). Kasvujärgne majandus on katusetermin, mis koondab lisaks tasaarengule ka teisi kasvu deprioritiseerivaid lähenemisi: *wellbeing economics* ja *doughnut economics*, mis rõhuvad kõrgele heaolule ökoloogiliste piiride juures ja *steady-state economics*, mis keskendub ressursikasutuse stabiliseerimisele (Kallis jt, 2025). Tasaarengut peetakse kasvujärgse majanduse kontseptsioonidest kõige radikaalsemaks, kusjuures mõiste “radikaalne” viitab seejuures muutuste ulatusele, mitte elluviimise kiirusele (Khmara & Kronenberg, 2020).

Joonis 2. Tasaarenguga seotud kontseptsioonid

Allikas: Autori koostatud Kallis jt (2025), Latouche (2009) ja Savin & van den Bergh (2024) põhjal

Tasaareng ei ole universaalne lahendus, pigem on see kogum ettepanekutest ja poliitikasuundadest, mis juhivad tähelepanu vajadusele sotsioökonomiliste muutuste järele, et lahendada ületootmisega seotud probleeme (Demaria jt, 2013). Tasaarengu pooldajad

leiavad, et madalama sissetulekutasemega riikides ei ole tasaareng asjakohane, kuna baasvajaduste tagamiseks on ressursikasutuse tõus vajalik; tasaarengut peaks rakendama eelkõige kõrgema sissetulekutasemega riigid, kuna neid iseloomustab liigne ressursikasutus enam (Hickel, 2021). Seega on tasaarengu rakendamine kontekstipõhine ja sõltub konkreetse piirkonna majanduslikest oludest.

1.2. Kriitika kasvumajandusele

Kasvumajanduse kriitika keskendub üldjoones kahele peamisele küsimusele. Eelkõige käsitletakse majanduskasvu ökoloogilisi piire ja seatakse kahtluse alla lõputu majanduskasvu võimalikkus piiratud ressursidega planeedil. Samuti seatakse küsimärgi alla ka eeldus, et majanduskasv toob ilmtingimata kaasa ka suurema heaolu.

Kasv ja keskkond

Majanduskasvul on otsene seos kasvuhoonegaaside eraldumisega ning seeläbi kliimamuutusega. Kasvav majandus nõuab üha suuremat tootmist ja tarbimist, ent tootmisprotsessid on sageli energianõudlikud ja sõltuvad suures osas fossiilkütuste põletamisest. Protsessi käigus tekkivad heitmed on olulised kliimamuutuste põhjustajad – seega tekitab tootmisprotsess kahju nii kohalikule ökosüsteemile kui ka globaalsele keskkonnale. Seost toetab ka empiirika, näidates, et SKP kasvul on tugev korrelatsioon tõusuga CO₂ heitmete eraldumises (Hickel jt, 2024). Korrelatsioon viitab sellele, et suurema majandusaktiivsuse tingimustes kasvab ka energia ja ressurside nõudlus, mille tagajärjel suureneb ka heidete kogus.

Vastuseks majanduskasvu ja keskkonna seosele on välja arenenud kontseptsioon rohekasvust (*green growth*), mida OECD (2011) defineerib kui “majanduskasvu ja arengut, tagades samal ajal loodusvarade, millest meie heaolu sõltub, jätkusuutlikkuse”. Et see lause eeldab, et samal ajal on võimalik saavutada majanduskasv ja keskkondlik jätkusuutlikkus, põhineb rohekasv ideel, et majanduskasvu ja keskkonnamõjude vahel on võimalik saavutada lahtisidumine (*decoupling*), mille puhul saaks tootmise ja tarbimise negatiivsed keskkonnamõjud kaotada tehnoloogiliste uuenduste ja ressursitõhususe kaudu.

Tasaarengu autorid ei näe absoluutset lahtisidumist võimalikuna. Hickel & Kallis (2020) kirjutavad rohekasvust kui “ekslikust eesmärgist”: Euroopa Liit ja OECD on omaks võtnud ressursikasutuse mõõtmisel kodumaise materjalitarbimise, *domestic material consumption* või DMC, mille abil hinnatakse SKP ja ressursikasutuse seost ja edasiliikumist rohekasvu poole. Kuigi seda kasutades jääb mulje justkui suhteline lahtisidumine on osaliselt saavutatud, peavad autorid DMC-d ebasobivaks mõõdikuks ning viitavad Wiedmann jt (2015) kirjeldatud materiaalse jalajälje (MF, *material footprint*) mõõdikule, mis hõlmab

endas ka imporditud kaupade materjalikulu. Kui arvestada ka globaalset materjalikulu, ei ole jõukad riigid lahtisidumist saavutanud; enamasti on materjalikulu kasvamas koos SKP-ga (Hickel & Kallis, 2020). Wiedmann jt (2015) toovad välja, et näiteks Ühendkuningriik ja Jaapan on näiliselt lahtisidumist saavutanud, kodumaine materjalitarbimine on langenud, aga see on toimunud seetõttu, et suur osa maailma tööstusest on nüüd riikides nagu Hiina, kelle materiaalne jalajälg on maailma kõrgeim, suur osa sellest seonduvat ehitusmaterjalide tootmisega.

Kasv ja heaolu

Majanduskasvu õigustatakse tihti väitega, et jõukuse suurenemine parandab inimeste heaolu, kuna jõukatel riikidel on üldiselt kõrgem haridustase ja oodatav eluiga, kuid tasaarenguga seonduv kirjandus seab selle väite kahtluse alla. Sageli viidatakse Easterlini (1974) paradoksile, mille kohaselt ei suurene õnnelikkus koos kasvava SKP-ga. Paradoksi on kinnitatud ka hilisemates empiirilistes uuringutes (Easterlin, 2010; Layard, 2005). Uuemad uuringud viitavad, et majanduskasvu ja heaolu seos on ajas muutuv: kuigi lühiajaliselt võib SKP kasv olla heaoluga seotud, kipub see seos pikemas perspektiivis nõrgenema (Bartolini & Sarracino, 2014).

Sarnaseid järeldusi on tehtud ka individuaalse sissetuleku kohta: heaolu ja sissetuleku seost on uurinud ka Kahneman & Deaton (2010), kes analüüsisid kahte heaolu mõõdet: emotsionaalset heaolu, mis viitab igapäevastele emotsioonidele, ning hinnangut elule, mis hõlmab inimese üldist rahulolu oma eluga. Leiti, et kuigi madalama sissetuleku korral langevad mitmed elukvaliteeti peegeldavad näitajad ning hinnangu elule paranemine jätkub koos sissetuleku kasvuga, siis emotsionaalse heaolu puhul tekib küllastuspunkt, millest kõrgemale liikudes sissetuleku kasv täiendavat heaolu ei too.

Et elule hinnangu puhul küllastuspunkti ei tekkinud, toetab tasaarengu kirjanduses levinud argumenti ümberjaotuse poolt, kuna mingist piirist edasi mõjutab heaolu suuremal määral võrdsus (Kallis jt, 2018). Võrdlus jõukamatega võib tekitada tundeid ilmajäetusest, samuti võib osaline sissetulekute kasv tõsta üldist hinnataset või piirata ligipääsu ühiskasutuses ressurssidele, mille kasutamise eelduseks on eraomandis tehnoloogia (Reyes-García jt, 2016), põhjustades vaestele madalamat heaolu.

Tversky & Kahnemani (1979) *loss aversion* teooria kohaselt tajutakse kaotust tavaliselt tugevamalt, kui oleks tajutud samaväärset võitu. Tasaarengu puhul tähendab see, et materiaalsete elustandardite vähendamist võidakse tajuda ebaproportsionaalselt suure heolukaotusena, sõltumata selle tegelikust mõjust pikaajalisele heaolule. On võimalik, et inimesed võivad pikaajaliselt kohaneda madalamate materiaalsete elustandarditega, ent

asjakohasem oleks üldse kasutada alternatiivseid heaolumõõdikuid nagu oodatav eluiga ja tervis (Büchs & Koch, 2019).

Tulenevalt eelnevast seab tasaareng kahtluse alla SKP kui heaolu peamise mõõdiku. Van den Bergh (2009) toob esile, et arvestades SKP kitsaskohti, on oluline lõpetada selle kasutamine, sõltumata sellest, kas asenduseks paremaid indikaatoreid eksisteerib. Võimalikeks asendusteks tuuakse välja nelja tüüpi alternatiivseid mõõdikuid (van den Bergh, 2009):

- A. Muudatused SKP arvutamises, kus puudused lahendatakse teatud rahaliste summade liitmise või lahutamise: tuntuim selline mõõdik on säästva majandusliku heaolu indeks (*Index of Sustainable Economic Welfare*, ISEW, Daly & Cobb, 1989), mis uuringute kohaselt peale teatud ajaperioodi kas püsib stabiilsena või langeb.
- B. Muudatused SKP arvutamises, ent sealjuhul keskendudes täielikult keskkonnamõjudele: sellised mõõdikud hõlmavad endas seda osa sissetulekust, mis on saavutatud jätkusuutlikel meetmetel ning illustreerivad potentsiaalset majandusedukust keskkonnahoidlike poliitikate tingimustes.
- C. Jätkusuutlik säästmine (genuine savings): mõõdik hõlmab endas netosäästmist, millele on rakendatud jätkusuutlikkusega seotud korrekture. Indikaatori oluline puudus on aga see, et looduskapitali kaotus ei väljendu, kui see kompenseeritakse inimkapitali või majanduskasvuga.
- D. Komposiitindeksid, mis püüavad hoomata olulisemaid heaolu määravaid tegureid: tuntuim näide sellisest mõõdikust on ÜRO inimarengu indeks, kuid ka sellel on oma puudused – komponendid ei hõlma olulisi faktoreid nagu keskkonnamõjud ja sotsiaalne ebavõrdsus, ent näitaja laiendamist võivad pärssida probleemid erinevate heaolu aspektide mõõtmisega.

Üldiselt seab tasaarengu kirjandus kahtluse alla tõekspidamise, et pidev majanduskasv toob automaatselt kaasa ka inimeste heaolu suurenemise. Ehkki majanduskasv võib parandada elutingimusi madalama sissetulekutasemega ühiskondades, viitavad uuringud sellele, et teatud piirist alates nõrgeneb SKP, sissetuleku ja subjektiivse heaolu vahel seos ja seega oleks mõistlikum heaolu mõõtmisel loobuda SKP kasutamisest.

1.3. Inimeste hoiakute seos tasaarenguga

Rokeach (1973) defineerib väärtuseid kui püsivaid uskumusi selle kohta, et teatud käitumisviis või lõppeesmärk on isiklikult või sotsiaalselt eelistatavam kui selle vastand. Kui väärtused on üksikud, püsivad ja üldised uskumused, mida on inimesel suhteliselt vähe, siis hoiakud on konkreetse teemaga seotud ja neid võib olla inimesel tuhandeid (Rokeach, 1973).

Väärtuste olulisemad hoiakutest eristavad omadused on abstraktsus, üldisus ja olulisuse järgi järjestatus (Schwartz, 1992). Hoiakud kujunevad väärtuste põhjal ja erinevalt väärtustest võivad hoiakud ka ajas muutuda, kui muutub arusaam sellest, millisel moel on õige oma väärtusi saavutada (Rokeach 1973).

Büchs & Koch (2019) sõnul on kasvuloogika tänapäevastesse ühiskondadesse sügavalt sisse juurdunud: riiklikud institutsioonid on üles ehitatud majanduskasvu eeldusel ja üleminek tasaarengule nõuaks ulatuslikke ümberkorraldusi. Samamoodi on kasvupõhisus “lukustunud” inimeste hoiakutes ja väärtushinnangutes – nägemused edukusest ja staatusest on kasvanud kasvu imperatiivi ümber, samuti ka alternatiivsed eesmärgid nagu eneseteostus. Mida enam juurdunud on kasv ühiskonnas, seda järsem on üleminek tasaarengule, mis omakorda kujutab endas ohtu sotsiaalsele stabiilsusele.

Materialistlikud väärtused on negatiivselt seotud keskkonnahoidlike hoiakute ja käitumisega (Hurst jt, 2013). Materialistlikud väärtused ehk väärtused mis keskenduvad jõukusele, omandile, kuvandile ja sotsiaalsele staatusele on suures osas ka vastuolus tasaarengu keskkondlike ja sotsiaalsete põhimõtetega: kõrgete materialistlike väärtustega inimesed tarbivad rohkem, käituvad keskkonda kahjustavatel viisidel, on töö- ja haridusalaselt vähe motiveeritud ning hindavad enda heaolu madalamaks (Kasser, 2016). Seega takistavad kõrged materialistlikud väärtused tasaarengu põhimõtete rakendamist.

Et vastuvõtlikkus tasaarengule on mõjutatud materialistlike väärtuste poolt, võib see olla jõukamates riikides suurem. Postmaterialismi teooria kohaselt (Inglehart, 1977) nihkuvad majanduslikult kindlamates ühiskondades inimeste väärtused materiaalselt eesmärkidelt mittemateriaalsete poole, nagu keskkonnahoid, eneseteostus ja elukvaliteet. Seega võib olla tasaareng jõukamates riikides tänu vastuvõtlikumatele väärtushinnangutele edukam.

Hoiakuid tasaarengu ja alternatiivsete majandusmodelite osas on uuritud lühikest aega. Kuigi teoreetilist kirjandust on, siis empiirilisi kvantitatiivseid või kvalitatiivseid uuringuid on suhteliselt vähe. Tööd on keskendunud eelkõige sellele, kuidas inimesed hindavad majanduskasvu, õitsengu ja keskkonna vahelisi seoseid ja millised ideoloogilised ja demograafilised tegurid kujundavad nende hoiakuid. Järgnev osa keskendub kuuele avalikku arvamust analüüsivale kvantitatiivsele tööle.

Tabel 1

Varasemad uuringud tasaarengu kohta

Autor, aasta	Eesmärk	Valim	Metoodika
Drews & van den Bergh (2016)	Uurida avalikku arvamust majanduskasvu ja tasaarengu kohta Hispaanias	Hispaania täiskasvanud elanikkond, n = 1008	Faktoranalüüs, regressioonanalüüs
Tomaselli jt (2019)	Uurida avalikku arvamust majanduskasvu, -õitsengu ja keskkonna osas Kanadas	Kanada täiskasvanud, n = 1250	Korrelatsioonanalüüs, <i>latent class analysis</i> (LCA)
Gugushvili (2021)	Uurida majanduskasvu ja keskkonnahoiu vahelisi hoiakuid ja neid selgitavaid individuaalsed ja riiklike tegureid	33 Euroopa riiki	Mitmetasandiline logistiline regressioonanalüüs
Paulson & Büchs (2022)	Uurida toetust kasvujärgsele majandusele Euroopas	34 Euroopa riiki (n=49 749), 17 intervjuud Suurbritannias	Kvantitatiivne: regressioonanalüüs kvalitatiivne: temaatiline analüüs
Krpan jt (2025)	Uurida avalikku toetust tasaarengu kontseptsioonile Suurbritannias ja USAs ning sildi mõju toetusele	Suurbritannia ja USA täiskasvanud, n = 5454	Benjamini–Yekutieli korrigeerimine, masinõppemudelid, regressioonanalüüs
Reinas (2020)	Uurida tasaaarenguga seotud hoiakute ja väärtuste muutust ajas	47 Euroopa riiki (n=153 997) (EVS 1981–2008)	Mann–Whitney U test, binaarne logistiline regressioonanalüüs

Allikas: Autori koostatud

Avalikke arvamusi majanduskasvu osas on uurinud Drews ja van den Bergh (2016). Uuring kasutas veebipõhist küsitlust Hispaania täiskasvanud elanikkonna valimis. Valim valiti stratifitseeritud juhusliku valiku meetodil, et tagada esindatus vanuse, soo, haridustaseme, geograafilise ja sissetuleku järgi. Küsitlus koosnes kolmest põhikomponendist: teadmised majanduse ja keskkonna kohta, ideoloogiad ja isiklikud väärtused ning sotsiodemograafilised muutujad. Arvamuse mõõtmiseks kasutati 22 väidet,

millele vastati 7-pallisel Likerti skaalal. Hinnati nii positiivseid kui negatiivseid väiteid majanduskasvu kohta, et vältida kalduvusi ühepoolsele vastusele. Autorid heidavad varasematele uuringutele nagu World Values Survey ette liigset lihtsustamist, kus vastajatele on antud valida, kas nad eelistavad pigem majanduskasvu või keskkonnahoidu ning sellest tulenevalt on pakutud neli positsiooni: tingimusteta majanduskasv, rohekasv, kasvu mitteprioriseerimine (*agrowth*) ja tasaareng (*degrowth*). Vastuste põhjal teostati faktoranalüüs peakomponentide meetodil. Analüüs eraldas kuus faktorit, mis koos seletavad 57% variatsioonist. Usaldusväärsed faktoriteks leiti:

- A. õitseng koos kasvuga: usk, et majanduskasv toob kaasa töökohti, heaolu, avalike teenuste rahastamist ja majanduslikku stabiilsust. Tugevaim veendumus puudutas seost töökohtade loomisega (80% nõustus), majanduskasvu seos üldise heaoluga oli vähem levinud (40%);
- B. keskkondlikud piirid kasvule: mure majanduskasvu piiride pärast, mis tuleneb kliimamuutustest ja loodusvarade nappusest;
- C. Üldine optimism: kolm väidet, mis väljendasid optimismi tehnoloogiliste lahenduste, keskkonnateadlikkuse kasvuga seotud mõjude ja kasvu taastumise suhtes.

Asjakohaste faktorite kohta teostati regressioonanalüüs, kus sõltuvad muutujad olid faktorid ning sõltumatud olid demograafilised muutujad, ideoloogiad ja väärtused, teadmised ning kontrollmuutujad majanduskriisi mõju kohta (Drews & van den Bergh, 2016). Autorid leidsid, et faktor õitseng koos kasvuga on seotud konservatiivsete väärtuste, religioossuse, suurema enda poolt hinnatud majanduslase teadlikkusega, kõrgema sissetuleku ja vanema vanusega, kusjuures poliitiliselt parempoolne enesemääratlus leiti olevat vaid marginaalsel määral ennustav. Samas leiti, et kasvu keskkondlike piiride tajumisel on tugev seos vasakpoolsusega, samuti ka suurema enda poolt hinnatud keskkonnaalase teadlikkusega ja kõrgema eaga. Majanduskasvu ja keskkonna seotuse küsimuse puhul oli populaarseim kontseptsioon rohekasv, mida pooldas üle poole vastanutest, vähim inimesi pooldas tingimusteta majanduskasvu. Sidudes üksikud tegurid faktoritega ilmneb, et *agrowth*'i ja tasaarengu toetajad usuvad vähem majanduskasvu seotusesse õitsenguga ja rohkem kasvu keskkondlikesse piiridesse. *Agrowth*'i toetajad peavad kasvu vaeleks prioriteediks, tasaarengu toetajad rõhutavad keskkonna piiranguid.

Tomaselli jt (2019) on läbi viinud sarnase uuringu Kanadas. Empiiriline analüüs põhineb 2016. aastal läbiviidud veebiküsitlusel. Uuriti avalikke arvamusi majanduskasvu, -õitsengu ja keskkonna osas. Küsimused jagunesid neljaks: 1) üldised arvamused majanduskasvu kohta, 2) spetsiifilisemad arvamused majanduskasvu ja tarbimise kohta

Kanadas, 3) mure keskkonnaküsimuste osas ja 4) demograafilised tunnused. Andmete analüüsimisel kasutati kirjeldavat statistikat ja korrelatsioonanalüüsi ning hoiakurühmade eristamiseks latentset klassianalüüsi (LCA). Hoiakuid mõõdeti 12 väite abil, mis eristasid ekspansionistlikke ja ökoloogilisi maailmavaateid.

Uuringu tulemustest selgus, et enamus vastajatest tunnistab inimese sõltuvust loodusest ja arvab, et maailm ei ole keskkondlikult jätkusuutlik (Tomaselli jt, 2019). Samas peeti majanduskasvu üldiselt soovitavaks nähtuseks, ehkki suur osa oli ebakindel kasvuga seotud kasude ja kahjude vahekorra osas. Enamik nõustus, et majanduskasv ja keskkondlik jätkusuutlikkus pole üksteist välistavad. Suur osa vastajatest väljendas toetust tarbimise vähendamisele. Ligikaudu pooled vastajad pidasid majanduskasvu oluliseks elukvaliteedi parandamisel, samas sarnane hulk inimesi arvas, et hea elu on võimalik ka majanduskasvuta. LCA tulemusel eristati kolme klastrit: suurim rühm inimesi suhtus majanduskasvu ja tehnoloogia arengusse optimistlikult (suuremas osas poliitiliselt parempoolsed, madalama haridustaseme ja sissetulekuga), vahepealne rühm ei väljendanud tugevaid seisukohti ning väikseim rühm väljendas keskkonna osas muretunnet ja tunnistas kasvu piire (suurema tõenäosusega naised, poliitiliselt vasakpoolsed, kõrgema haridustaseme ja sissetulekuga).

Gugushvili (2021) on uurinud majanduskasvu ja keskkonnahoiu vahelisi hoiakuid Euroopas. Uuring põhineb 2017. aasta EVSi andmeil, uuritud on 33 riiki. Kasutatud on mitmetasandilist logistilist regressiooni. Sõltuva muutujana kasutatakse vastuseid küsimusele, kas mõõdeti, kas vastaja peab olulisemaks keskkonnakaitset isegi siis, kui sellega kaasneb aeglasem majanduskasv ja võimalik töökohtade kaotus või arvab, et majanduskasvu peab prioritseerima ka siis, kui keskkond mõnevõrra kannatab. Sõltumatute muutujatena kasutati indiviidi tasandil postmaterialistlikke väärtusi, sissetulekut, haridustaset, vanust, sugu ja poliitilist orientatsiooni; riigitasandi tunnustena kasutati sisemajanduse koguprodukti elaniku kohta, postmaterialistlike väärtuste levikut, CO₂ emissioone, ökosüsteemi elujõulisuse indeksit ja Euroopa Liidu liikmesust.

Uuringu tulemused näitasid, et enamikus Euroopa riikides toetavad inimesed keskkonnakaitse eelistamist majanduskasvule (Gugushvili, 2021). Kokku eelistas keskkonnakaitset 60,5% vastanutest ning 26 riigis moodustasid nad enamuse. Indiviidi tasandil leiti kasvu prioritseerivat hoiakut selgitavateks teguriteks olevat kõrgemad postmaterialistlikud väärtused, poliitiline vasakpoolsus, jõukus ja kõrgem haridustase. Riigitasandil selgitas tugevamat eelistust keskkonnale kõrgem SKP, teised näitajad ei osutunud statistiliseks oluliseks.

Euroopaüleselt on kasvujärgse majanduse toetust uurinud ka Paulson & Büchs (2022). Uuring kasutab segameetodit, kus kvantitatiivne analüüs põhineb samuti 2017. aasta EVSi andmetel ning kasvujärgse majanduse toetust hinnatakse sama keskkonnakaitset ja majanduskasvu vastandava küsimuse kaudu, mida on kasutatud ka Gugushvili (2021) uuringus. Kasvujärgset majandust toetasid sagedamini kõrgema sissetuleku ja haridusega inimesed, poliitiliselt vasakpoolsed inimesed ja inimesed, kellel on postmaterialistlikud, altruistlikud ja keskkonnahoidlikud väärtused. Samas on hästi kindlustatud inimesed, kelle seas on küll toetus keskmisest kõrgem, vähem aldis toetama varade ümberjaotusega seotud poliitikaid.

Kvalitatiivne osa koosneb 17 poolstruktureeritud intervjuust Suurbritannias, viidud läbi aastal 2020 (Paulson & Büchs, 2022). Osalejad valiti sihipäraselt keskendudes inimestele, kellel olid vähesed või mõõdukad varasemad teadmised kasvujärgse majandusega seotud teemade osas. Kõik osalejad olid nõus, et prioriteetide ümbermõtestamine keskkonnakaitse jaoks on vajalik, aga paljud leidsid, et kasvujärgse majanduse põhimõtted ei ole reaalselt saavutatavad. Põhjendused sellele jagunesid üldjoones kolmeks.

- A. Tootmise ja tarbimise vähendamist nähti ebavajalikuna. Keskkonnakaitse puhul eelistatakse tarbimise vähendamise asemel näiteks jätkusuutlikumate või kohalike kaupade valimist. Enam olid vastuolus individualistlike väärtuseid hoidvad osalejad, kes leidsid, et vabadus valida suure ressursikuluga elustiil on olulisem keskkondlikest väärtustest. Kollektivistlikke väärtuseid hoidvad osalejad olid ühiskondliku hüve nimel aldis isiklike ohverdusi tegema.
- B. Enamik vastajatest leidis, et vara ümberjaotavad poliitikad lähevad vastu meritokraatlike väärtustega. Samas leidsid kõik, et mõnel juhul põhjustab ebavõrdsust korruptsioon või ekspluateerimine, mitte ebavõrdne ühiskondlik panus. Ebaausat jõukust hinnati ebavõrdsuse juures suuremaks probleemiks kui sissetulekute ebavõrdset jaotust. Toetust pälvisid selle suunas sihitud meetmed nagu tegutsemine maksupettuse vastu, samuti toetati meetmeid, mis soosivad võrdseid võimalusi, nagu universaalsed baasteenused.
- C. Osalejad kaitsesid oma loomuõigust tarbida, ehkki heaolu defineeriti valdavalt mitteseotud kategooriate nagu vaba aja, tervise, suhete ja stressitaseme kaudu. Võimaliku lahendusena sellele vastuolule pakuvad autorid kokkupuuteid alternatiivsete elustiilidega, kuna intervjuudes viidati COVID-19 pandeemia käigus tekkinud uutele algatustele, nagu väikeettevõtete toetamine ja kogukonnaaiad.

Hiljutisem uuring tasaarengu hoiakute kohta on “Assessing public support for degrowth: survey-based experimental and predictive studies” (Krpan jt, 2025). Uuriti avalikku toetust tasaarengu täielikule kontseptsioonile Suurbritannias ja Ameerika Ühendriikides, st lisaks sellele, et uurida hoiakuid tasaarenguga seonduvate sisuliste küsimuste osas, keskenduti ka sellele, kuidas terminoloogia – “*degrowth*”-silt – toetust mõjutab. Hinnati ka osalejate individuaalsete erinevuste rolli.

Krpan jt (2025) uuring jagunes kaheks alamuuringuks: esimeses pidid osalejad hindama tasaarengu täielikku ettepanekut, mis kirjeldas tasaarengu põhilisi ideid ent ei olnud märgitud tasaarenguna ning kaheksat seonduvat majanduslikku lähenemist ainult sildi põhjal 7 punkti skaalal, et võrrelda toetust põhimõtetele ja sildile. Teises uuriti ühe konkreetse sildi mõju toetusele ning osalejale määrati kas: täielik tasaarengu ettepanek, silt, mis viitab kas tasaarengule, ökosotsialismile või heaolumajandusele ilma kirjelduseta või täieliku tasaarengu ettepaneku kombinatsioon ühega neist kolmest sildist, mida hinnati samuti 7 punkti skaalal. Leiti, et tasaarengu täielik ettepanek, sõltumata sellest, kas see oli sildistatud tasaarenguna või mitte, on USAs ja UKs laialdaselt toetatud, samas sildi “*degrowth*” toetus üksinda oli märkimisväärselt madalam. Autorite sõnul on negatiivne suhtumine tasaarengu sildi suhtes peamiselt teadlikkuse ja terminiga seotud eelarvamuste küsimus.

Eestis on uurinud tasaarengut Anna-Stina Reinas (2020) bakalaureusetöös “Kestliku kahanemise arenguteele ümberlülitumise võimalikkuse hindamine”. Analüüsitud on EVS andmeid, et uurida väärtuste ja hoiakute muutumist ajas ja nende seoseid sotsiaal-demograafiliste tunnustega. Väärtuste muutumise hindamiseks võrreldi eri aastate vastuste keskväärtsi Mann-Whitney U testiga. Soo, vanuse, hariduse ja sissetuleku mõju tasaarenguga seotud hoiakute analüüsimiseks kasutati binaarset logistilist regressioonanalüüsi. Tulemustest ilmneb, et läbi aastate on inimesed hakanud üha enam oluliseks pidama väärtusi, mis on tasaarengule eelduseks, nagu pere ja individuaalsuse tähtsustamine. Samas on tõusutrendis, ehkki väikesel määral, materialistlikud väärtused, üha vähem inimesi soovib elada lihtsamat aja naturaalsemat elu. Tasaarenguga seotud väärtuseid kandsid endas eelkõige naised, vanemad inimesed, keskmise ja kõrgema haridusega inimesed ja kõrgema sissetulekuga inimesed.

Hinnates toetust ühiskonnas tervikuna esines uuringutes läbiva joonena vastuolu ühes nii keskkonnahoiu kui ka majanduskasvu toetamise näol. Sageli on enamik vastajaid väljendanud ühel või teisel viisil mure keskkonna osas. Samas kui majanduskasvu ja keskkonnahoidu on käsitletud mittevälislistavana, nagu arvab olevat Tomaselli (2019) uuringu puhul enamik vastajatest, ilmneb ka toetus majanduskasvule kõrgena. Kui Krpan jt (2025)

uuringus leidis tasaareng laialdast toetust, siis Drews & van den Bergh (2016) uuringu puhul, kus jaotati vastused lisaks piiramata majanduskasvu ja tasaarengule ka vahepealsete variantide vahel, oli tasaarengut üle alternatiivide toetavate vastajate osakaal märkimisväärselt madalam ning enamik eelistas rohekasvu, olles Tomaselli (2019) tulemustega kooskõlas. Oluline on siinkohal märkida, et käsitletud uuringutest kolm põhineb ühe riigi andmetel, mistõttu võivad tulemuste erinevused tuleneda riigispetsiifilistest teguritest, nagu elatustase või kultuur.

Toetust ennustavate tegurite välja selgitamisel olid tulemused uuringute lõikes sarnased. Kõigi sotsiaaldemograafilisi tunnuseid uurinud tööde kohaselt on kasvujärgsete ideede toetus tugevam kõrgemalt haritud inimeste seas. Tomaselli jt (2019), Gugushvili (2021), Paulson ja Büchs (2022) ja Reinas (2020) leidsid, et keskkonnahoiu toetusel on seos kõrgema sissetulekuga, ent Drews & van den Bergh (2016) jõudsid vastupidise tulemuseni, mille kohaselt usuvad kõrgema sissetulekuga vastajad tingimusteta majanduskasvu vajalikkusesse enam. Kõigis analüüsitud uuringus leiti ühiselt, et toetus keskkonnakaitse prioritseerimisele on kõrgem end poliitiliselt vasakpoolsena määratlevate inimeste seas ning toetus majanduskasvule on kõrgem parempoolsete seas, ainus erinevus uuringute lõikes on, kui tugevalt poliitiline orientatsioon määrava tegurina rolli mängib.

2. Empiiriline analüüs tudengite hoiakute kohta tasaarengu suhtes

2.1. Metoodika ja valimi kirjeldus

Bakalaureusetöö empiiriline osa keskendub Eesti tudengite tasaarenguga seotud hoiakute analüüsile. Uuritakse vastajate hoiakuid majanduskasvu ja keskkonnaga seotud teemade osas ja võrreldakse tulemusi erinevate sotsiodemograafiliste tunnuste lõikes. Uurimiseks on valitud tudengid, kuna varasemad uuringud on näidanud, et inimesed kõrgema haridustasemega on teadlikumad keskkonnateemade osas.

Hoiakute ja neid selgitavate tegurite analüüsimiseks kasutatakse korrelatsioon- ja regressioonanalüüsi. Metoodika on tuletatud varasematest uuringutest (vt. tabel 1).

Andmete kogumiseks kasutati varasemate uuringute põhjal koostatud veebiküsimustikku. Küsimustik võimaldab süüvida tasaarenguga seotud teemadesse põhjalikumalt, kui seda on tehtud olemasolevate suurandmete kogumisel, nagu Euroopa ja maailma väärtuste uuring (EVS/WVS), mis piirduvad valikuga majanduskasvu ja keskkonnakaitse vahel, mistõttu järeldused nende põhjal on piiratud (Drews & van den Bergh, 2016). Küsimustik koosnes 18 küsimusest, mis jagunesid kolmeks osaks: 1) sotsiodemograafilised selgitavad tunnused, 2) positsioon majanduskasvu ja keskkonna suhtes ja 3) tasaarenguga seotud hoiakuväited.

Andmete kogumine toimus läbi Google Forms keskkonna. Küsimustikku levitati sotsiaalmeedias ja autori tutvusringkonnas. Andmeid koguti ajavahemikus 21.04.2026–26.04.2026. Selle aja jooksul vastas küsimustikule 117 üliõpilast. Tabel 2 kirjeldab valimit.

Tabel 2

Valimi kirjeldus

Muutuja	kategooria	esinemissagedus	%
vanus	18–25	106	90,6
	26–30	5	4,3
	31–35	4	3,4
	36–40	0	0
	>41	2	1,7
sugu	Naine	87	74,4
	Mees	28	23,9
	Muu/ei soovi avaldada	2	1,7
omandata haridustase	Bakalaureuseõpe/ rakenduskõrgharidus õpe	86	73,5
	Magistriõpe	20	17,1
	Integreeritud õpe	11	9,4
	Doktoriõpe	0	0
tööhõive	Töötan	71	60,7
	Ei tööta	46	39,3
sissetulek	0–400 €	44	37,6
	401–800 €	32	27,8
	801–1200 €	13	11,3
	1201–1600 €	10	8,5
	>1601 €	17	60,7
poliitiline orientatsioon	1	10	8,7
	2	26	22,7
	3	32	27,8
	4	28	24,3
	5	14	12,2
	6	1	0,9
	7	4	3,5

Allikas: Autori koostatud

Kõige enam oli vastajaid vanusegrupis 18–25. Ligi kolmveerand vastanutest olid naised, kaks olid valinud kategooria muu/ei soovi avaldada. Suurem osa vastanutest õppisid

kõrghariduse esimeses astmes. Enim valitud sissetulekuvahemik oli 0–400 €, mis on kooskõlas sellega, et suur osa vastanutest (39,3%) ei käi tööl. Poliitiliselt kalduvad vastajad pigem vasakule, populaarseim vastus 7 punkti skaalal oli 3, viitamaks vasaktsentrismile.

2.2. Kirjeldav statistika

Sarnaselt Drews & van den Bergh (2016) uuringule paluti majanduskasvu suhtumise mõõtmiseks valida vastajatel nelja variandi vahel: *majandus peab tingimusteta kasvama* tähistamaks sekkumatut majanduskasvu, *majandus peab kasvama, aga nii, et keskkond ei kannataks* rohekasvu, *keskenduma peab keskkonnahoiule ja heaolule, ignoreerides seda, kas majandus kasvab või kahaneb* kasvu ignoreerimist ehk kontseptsiooni *agrowth*ist ja *majanduskasv peab keskkondliku jätkusuutlikkuse nimel lõppema* tasaarengut. Tabelis 3 on toodud välja vastuste jaotus.

Tabel 3

valikute jaotus

Positsioon	%
Majandus peab tingimusteta kasvama.	4,3
Majandus peab kasvama, aga nii, et keskkond ei kannataks.	74,4
Keskenduma peab keskkonnahoiule ja heaolule, ignoreerides seda, kas majandus kasvab või kahaneb.	17,1
Majanduskasv peab keskkondliku jätkusuutlikkuse nimel lõppema.	4,3

Allikas: Autori koostatud

Valikutest domineerib selgelt rohekasvu toetav hoiak. Ligi kolmveerand vastanutest arvab, et majandus peab kasvama, kuid viisil, mis ei kahjusta keskkonda. Valiku populaarsus võib peegeldada majanduskasvu ja keskkonnamõjude lahtisidumise võimalikkuse narratiivi, samuti ka roheline kasvu kui poliitilise eesmärgi, levimust. Võrdselt ebapopulaarseks osutusid nii tingimusteta majanduskasv kui ka tasaareng.

Võrreldes Drews & van den Bergh (2016) tulemustega iseloomustab valimit märkimisväärselt kõrgem toetus rohekasvule. Mõlemas töös on tingimusteta kasv ebapopulaarne, samuti on võrreldav toetus kasvu ignoreerimisele. Käesolevas töös on aga märksa madalam toetus tasaarengule. Ilmselt on see tingitud väikesest, ülekaalukalt noortest vastajatest koosnevast valimist: 90,6% vastajatest kuulus vanusegruppi 18–25, ent varasemate uuringute põhjal ilmneb tugevam toetus kasvujärgsetele ideedele vanemate vastajate seas.

Viimasena pidid vastajad hindama enda nõusolekut tasaarenguga seotud väidetega. Väited on tuletatud Tomaselli jt (2019) ja Drews & van den Bergh (2016) metoodikast. Mõõdeti suhtumist majanduskasvu, keskkonnakaitse ja elustiililistesse väärtustesse. Väiteid hinnati Likerti tüüpi skaalal, kus 1 tähistas täielikku mittenõustumist ja 7 täielikku nõustumist. Hoiakuväidete vastuste jaotused, keskmine ja standardhälve on esitatud tabelis 4.

Tabel 4

Hoiakuväidete jaotus, keskmine ja standardhälve

Väide	% Jaotus							kesk- mine	std. hälve
	1	2	3	4	5	6	7		
1. Majanduskasv on üldiselt ühiskonna jaoks kasulik.	0,9	2,6	6,0	15,4	30,8	23,1	21,4	5,27	1,34
2. Majandus võib kasvada igavesti.	20,5	20,5	16,2	21,4	12,8	2,6	6,0	3,17	1,71
3. Maailma ökoloogiline kriis on tegelik ja murettekitav.	0,0	1,7	0,0	6,0	14,5	21,4	56,4	6,23	1,09
4. Majanduskasv ja keskkonnahoid saavad käia käsikäes tänu uutele, keskkonnasäästlikele tehnoloogiatele.	3,4	8,5	6,8	12,8	33,3	19,7	15,4	4,85	1,59
5. Alternatiivsed eesmärgid nagu heaolu ja keskkond on tähtsamad kui pidev majanduskasv.	0,0	0,9	8,5	13,7	26,5	25,6	24,8	5,42	1,28
6. SKP ei ole hea mõõdik kirjeldamiseks riigi heaolu.	0,0	2,6	6,0	25,6	24,8	18,8	22,2	5,18	1,34
7. Hea elu ilma majanduskasvuta on võimalik.	0,9	8,5	19,7	17,9	18,8	21,4	12,8	4,61	1,57
8. Jõukus ja sotsiaalne staatus on minu jaoks olulised.	6,8	11,1	12,8	25,6	25,6	12,8	5,1	4,11	1,56
9. Isiklik eneseteostus ja heaolu on tähtsamad kui materiaalne edu.	0,0	0,9	6,8	7,7	23,9	34,2	26,5	5,63	1,20
10. Olen valmis ohverdama oma tarbimist keskkonna ja ühiskonna hüvanguks.	0,9	6,0	6,0	12,0	34,2	22,2	18,8	5,15	1,42
11. Keskkonnasäästlik käitumine on minu eluviisi oluline osa.	2,6	6,0	6,8	20,5	29,1	17,1	17,9	4,91	1,53

N = 117

Allikas: Autori koostatud programmis RStudio tehtud arvutuste põhjal

Hoiakuküsimused kinnitavad üldiselt eelmise küsimuse tulemusi. Kolmveerand vastanutest, ligikaudselt võrdne osakaal nendega, kes eelistasid piiramatut majanduskasvu või rohekasvu, oli nõus, et majanduskasv on üldiselt ühiskonna jaoks kasulik.

Vaatamata sellele, et kasvu ignoreerimist ja tasaarengut eelistasid üle majanduskasvu vähesed, leidsid ka kasvujärgseid ideid kandvad väited laialdast toetust. Üle poole vastanutest (53%) oli nõus, et hea elu on võimalik ka ilma majanduskasvuta ja et SKP ei ole hea mõõdik kirjeldamaks riigi heaolu (65,8%). Suisa 77% pidas alternatiivseid eesmärke majanduskasvust olulisemaks. Lisaks kasvukriitilistele vastajatele võib see peegeldada ka rohekasvu valinute hoiakuid, kuna valik rohekasvu kasuks ei tähenda ilmtingimata eelistust majanduskasvu prioritseerimise osas, vaid pigem uskumust, et need ei ole üksteist välistavad eesmärgid (Drews & van den Bergh, 2016).

Rohekasvu üht põhilist ideed kirjeldava väitega *majanduskasv ja keskkonnahoid saavad käia käsikäes tänu uutele, keskkonnasäästlikele tehnoloogiatele* oli nõus 68,4% valimist. See on pisut madalam sellest, milline osakaal inimestest oli eelmise küsimuse puhul rohekasvu eelistanud, mis võib peegeldada kahtlust rohekasvu praktilises teostatavuses.

Märkimisväärsim konfliktne erinevus kasvu eelistanute osakaalu ja hoiakute vahel ilmneb väite *majandus võib kasvada igavesti* puhul. Väitega mittenõustumine võiks põhimõtteliselt võrduda kasvu piiride tunnustamisega, mis on vastuolus tingimusteta majanduskasvu ja rohekasvuga. Ometigi on selle väitega nõustujaid pelgalt 21,4% vastajatest. Võimalik, et eelmise küsimuse puhul mõeldi majanduskasvu lühemas perspektiivis, vastajad näevad majanduskasvu paratamatusena ja on pessimistlikud alternatiivide osas või on tegemist lihtsalt ideoloogilise järjepidamatusega.

Vastustest ilmneb materialistlike väärtuste roll. Kuigi enamik vastanutest pidas eneseteostust ja heaolu materiaalsest edust olulisemaks ja väljendas valmisolekut keskkonna ja ühiskonna nimel tarbimist vähendada, tunnistasid samas ligi pooled vastajad, et jõukus ja staatus on neile olulised. Vastuolu väljendub ka hoiakute ja käitumise erinevuses: kuigi paljud väljendavad valmisolekut keskkonnasäästlikuks käitumiseks, peab seda praegu oluliseks vaid 64,1% vastanutest.

Et väidete sisu kattub kasvujärgse majanduse ideedega, peaks teoreetiliselt olema nõustumise osakaalud kasvu ignoreerimist ja tasaarengut eelistavate vastajate ja kasvu pooldavate vastajate vahel mõnevõrra erinevad. Joonisel 3 on visualiseeritud erinevused hoiakute jaotuses kasvukriitiliste (eelistavad kasvu ignoreerimist või tasaarengut) ja kasvu pooldavate (eelistavad rohekasvu või tingimusteta majanduskasvu) vastajate vahel.

Joonis 3. Erinevused vastustes kasvukriitiliste ja kasvu pooldavate vastajate vahel

Allikas: Autori koostatud

Ootuspäraselt on kasvu pooldajate seas kõrge nõustumine majanduskasvu kasulikkuse osas, samal ajal kui kasvukriitilised vastajad koonduvad pigem skaala keskossa. See viitab

sellele, et kasvukriitilised ei pruugi majanduskasvu täielikult tagasi lükata, vaid pigem kahtlevad selle kasulikkuses.

Väide *majandus võib kasvada igavesti* võiks teoreetiliselt kahte gruppi täielikult lõhestada ja suuremas osas ongi kasvukriitilised vastajad pigem mitte nõustunud, kasvu pooldajad rohkem, aga mõlema seas leidub ebajärjepidevalt vastupidiseid või ebakindlaid hoiakuid. Võimalik, et see peegeldab puudulikku teadmisi majanduse ja keskkonna vaheliste seoste osas. Samas oli väga vähe vastajaid, kes ei tunnustanud ökoloogilist kriisi. See osa valimist, kes väitega ei nõustunud, kuulub kasvu pooldajate hulka.

Veel vähem lõhestavamaks osutus väide *majanduskasv ja keskkonnahoid saavad käia käsikäes tänu uutele, keskkonnasäästlikele tehnoloogiatele*. Ka kasvukriitiliste vastajate seas olid levinud pigem neutraalsed hoiakud, kui et domineeris tugev vastumeelsus. Ilmselt on positiivsemad vastused seotud osalise lahtisidumisega, st rohetehnoloogiaid täielikult tagasi ei lükata, ehkki usutakse, et pelgalt neist täielikuks jätkusuutlikkuseks lõpuks ei piisa. Kasvu pooldajad on suures osas väitega nõustunud, mis arvestades seda, et suurem osa neist valis rohekasvu, on oodatav tulemus.

Väitega *SKP ei ole hea mõõdik kirjeldamaks riigi heaolu* on kasvukriitilised vastajad selgelt nõus. See on loogiline, arvestades, et SKP kui mõõdikule on üks tasaarengu keskseid ideid (Van den Bergh, 2009). Samas ei ole kasvu pooldajad üksmeelselt väitele vastu. Pigem domineerivad neutraalsed või nõustuvad arvamused. Sarnane ebakindlus on majanduskasvuta hea elu võimalikkuse osas, ehkki selle puhul on kasvu pooldajate seas mittenõustujaid rohkem.

Alternatiivseid eesmärgi, nagu heaolu ja keskkonna prioritseerimine üle majanduskasvu toetavad selgelt kasvukriitilised vastajad, kasvu pooldajad väljendavad selle osas suuremat kõhklust. Sarnased tulemused on ka isiklike väärtuste puhul, kus enda eneseteostust väärtustavad üle materiaalse heaolu rohkem kasvukriitilised vastajad kui kasvu pooldajad. Kõige enam tuleb väärtuste konflikt esile jõukuse ja sotsiaalse staatuse puhul, kus üle poolte kasvu pooldajate väitega nõustub, aga kasvukriitiliste puhul on mittenõustujaid ligi kaks kolmandikku.

Kaks viimast keskkondliku käitumise valmisolekut ja teostust mõõtvate küsimuste puhul on tulemused sarnased eelnevate väidetega, kus kasvukriitilised vastajad on pigem kindlameelselt nõus ja kasvu pooldajad koonduvad neutraalsemate hoiakute poole. Vastustest ei avaldu ka märkimisväärset erinevust suhtumise ja käitumise lõhedes kahe grupi vahel.

2.3. Korrelatsioonanalüüs

Hoiakute omavaheliste seoste uurimiseks kasutati korrelatsioonanalüüsi. Et tegemist on järjestusskaalaga, on kasutatud Spearmani korrelatsioonikordajat. Tulemused on esitatud tabelis 5.

Tabel 5

Hoiakuväidete korrelatsioonimaatriks

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	1										
2	r 0,29 p 0,002*	1									
3	-0,11 0,225	-0,04 0,637	1								
4	0,37 0*	0,27 0,003*	-0,01 0,889	1							
5	-0,32 0*	-0,35 0*	0,39 0*	-0,04 0,634	1						
6	-0,26 0,005*	-0,22 0,016	0,18 0,05	-0,1 0,272	0,35 0*	1					
7	-0,51 0*	-0,38 0*	0,29 0,001*	-0,2 0,032	0,53 0*	0,32 0*	1				
8	0,33 0*	0,25 0,007*	-0,23 0,014	0,22 0,019	-0,29 0,002*	-0,2 0,034	-0,3 0,001	1			
9	-0,07 0,454	-0,13 0,165	0,23 0,013	0,04 0,651	0,48 0*	0,18 0,054	0,32 0*	-0,34 0*	1		
10	-0,28 0,002*	-0,29 0,002*	0,52 0*	-0,03 0,757	0,53 0*	0,18 0,046	0,35 0*	-0,41 0*	0,47 0*	1	
11	-0,17 0,062	-0,15 0,102	0,4 0	0,13 0,174	0,46 0	0,24 0,009*	0,27 0,004	-0,15 0,097	0,27 0,003*	0,65 0*	1

* – $p < 0,01$; paksus kirjas korrelatsioonseosed tugevusega üle 0,5

Allikas: Autori koostatud programmis RStudio tehtud arvutuste põhjal

Tugevaks ($r > 0,5$) osutus viis seost. Esmalt ilmneb negatiivne korrelatsioon majanduskasvu kasulikkuse ja usu, et hea elu on võimalik ilma majanduskasvuta vahel. Sisuliselt mõõdavad hoiakud kahte vastandlikku seisukohta majanduskasvu vajalikkuse osas.

Positiivne korrelatsioon esines väidete *hea elu ilma majanduskasvuta on võimalik* ja *alternatiivsed eesmärgid nagu heaolu ja keskkond on tähtsamad kui pidev majanduskasv*

vahel. Kui inimene usub, et heaolu ja keskkond on kasvust olulisemad, siis on ka loogiline, et ta ühtlasi usub, et majanduskasv ei ole hea elu eeltingimus.

Valmisolek ohverdada enda tarbimist korreleerub usuga, et maailma ökoloogiline kriis on tegelik ja murettekitav. Ilmselt tekitab ökoloogilise kriisi tajumine inimeses vastutustunde, mis väljendub valmisolekus enda tarbimist vähendada. Valmisolek korreleerus ka väitega, et alternatiivsed eesmärgid on majanduskasvust olulisemad. Mõlemad väited mõõdavad väärtuste muutumist, kui keskkond ja heaolu on inimese jaoks tähtsamad kui kasv, siis tarbimise vähendamine on loogiline viis seda väljendada.

Ühtlasi korreleerub valmisolek ohverdada tarbimist ka enda poolt hinnatud keskkonnasäästlikuma käitumisega. See võib viidata uskumuslikule ja käitumuslikule kooskõlale, inimesed, kes ütlevad, et nad on valmis tarbimist vähendama, tajuvad ka oma eluviisi keskkonnasäästlikumana.

2.4. Regressioonanalüüs

Majanduskasvu suhtumist selgitavate tegurite leidmiseks teostati binaarne logistiline regressioonanalüüs. Sõltuva muutujana kasutati vastuseid küsimusele majanduskasvu eelistatud suuna kohta. Et muutuja on kategooriline, oleks muidu asjakohane kasutada sarnaselt Drews & van den Bergh (2016) analüüsile multinomiaalset logistilist regressiooni, aga kuna kahe äärmuslikuma valiku osakaal oli selle töö valimis niivõrd madal, on autor otsustanud teisendada sõltuva tunnuse binaarseks. Binaarset logit-mudelit on kasutatud ka EVS andmetel põhinevates töödes. Kasvukriitiliste seisukohtadena loeti vastuseid, mille puhul on valitud kasvu ignoreerimine või tasaareng, kasvu pooldavate seisukohtadena vastused, kus valiti tingimusteta majanduskasv või rohekasv.

Sõltumatute tunnustena kasutati hoiakuväiteid, mis mõõtsid väärtusküsimusi. Samuti kasutati demograafilisi muutujaid; et valim on väike ja üsna homogeenne, on selleks, et igas grupis oleks piisav arv vaatlusi demograafiliste tunnuste puhul väiksemad kategooriad grupeeritud: sissetulekut vahemikus 0–800 € liigitati madalana, 801–1600 € keskmisena, >1601 € kõrgena. Vanus on jaotatud gruppidesse 18–25 ja >26. Poliitilise orientatsiooni puhul kategoriseeriti vastused 1–3 vasakpoolsetena, 4 tsentristidena, 5–7 parempoolsetena. Analüüsist jäeti välja sugu “muu/ei soovi avaldada”, kuna selliselt määratles end vaid kaks vastajat. Analüüsis kasutati seega kokku 115 vastust, kellest ligikaudu 21% kuulus kasvukriitiliste hulka. Hoiakuväiteid käsitleti pidevate tunnustena, demograafilised tunnused (sugu, vanus, õppeaste, tööhõive, sissetulek ja poliitiline orientatsioon) kodeeriti fiktiivsete muutujatena, kus iga kategooria mõju hinnati võrreldes referentskategooriaga.

Regressioonmodeli tulemused on esitatud tabelis 6.

Tabel 6

Regressioanalüüsi tulemused

positsioon majanduskasvu ja keskkonna suhtes				
muutuja	β	standardviga	z-statistik	p-väärtus
vabaliige	-12,712	4,283	-2,97	0,003**
Hea elu ilma majanduskasvuta on võimalik.	1,275	0,402	3,17	0,001**
Olen valmis ohverdama oma tarbimist keskkonna ja ühiskonna hüvanguks.	0,736	0,445	1,65	0,098*
Keskkonnasäästlik käitumine on minu eluviisi oluline osa.	-0,874	0,403	-2,17	0,03*
Jõukus ja sotsiaalne staatus on minu jaoks olulised.	-0,371	0,271	-1,37	0,17
Isiklik eneseteostus ja heaolu on tähtsamad kui materiaalne edu.	-0,34	0,353	-0,96	0,336
Alternatiivsed eesmärgid nagu heaolu ja keskkond on tähtsamad kui pidev majanduskasv.	1,179	0,49	2,41	0,016*
Vanus 26+ (referentskategooria: 18–25)	-0,461	1,349	-0,34	0,733
Sugu: Naine (referentskategooria: mees)	0,877	0,928	0,94	0,345
Õppeaste (referentskategooria: bakalaureuseõpe/rakenduskõrgharidusõpe)				
Integreeritud õpe	-0,583	1,4	-0,42	0,677
Magistriõpe	-0,392	1,08	-0,36	0,716
Tööhõive: Töötan (referentskategooria: ei tööta)	-0,102	0,839	-0,12	0,903
Sissetulek (referentskategooria: keskmine)				
Kõrge	0,23	1,627	0,14	0,888
Madal	-0,082	0,981	-0,08	0,934
Poliitiline orientatsioon (referentskategooria: tsentrism)				
Parempoolsus	1,371	1,361	1,01	0,314
Vasakpoolsus	0,922	1,089	0,85	0,397
<i>Nagelkerke pseudo-R^2 – 0,606</i>				

N = 115; ** – $p < 0,01$; * – $p < 0,1$

Allikas: Autori koostatud programmis RStudio tehtud arvutuste põhjal

Logistilise regressiooni tulemused näitavad, et statistiliselt olulised tegurid kasvukriitilise valiku selgitamisel on eelkõige hoiakulised muutujad. Sotsiodemograafilised muutujad – vanus, sugu, õppeaste, tööhõive, sissetulek ja poliitiline orientatsioon – ei osutunud erinevalt varasematele töödele statistiliselt oluliseks. Tõenäoliselt on põhjuseks töö fookus tudengitele, mistõttu on suur osa valimist sarnase sotsiaalmajandusliku taustaga. Samuti võis statistilist olulisust mõjutada kasvukriitiliste vastajate suhteliselt väike arv, mis vähendas mudeli statistilist võimsust.

Kõige tugevamaks selgitavaks teguriks osutus väide “*Hea elu ilma majanduskasvuta on võimalik*” ($\beta = 1,26$; $p < 0,01$). See tähendab, et iga astme võrra suurem nõustumine väitega suurendab oluliselt šansse kuuluda kasvukriitiliste hulka. Paljud inimesed näevad majanduskasvu olevat seotud vajaduste katmisega, aga kui vastaja nõustub, et hea elu on võimalik ka ilma kasvuta, siis ta eraldab heaolu majanduskasvust. Majanduskasvu ja heaolu seose uskumusest loobumine on oluline eeldus kasvu deprioritiseerivate ideede toetamisel. Selles töö valimi puhul suurendab majanduskasvuta hea elu võimalikkusesse uskumine iga punkti võrra kasvukriitiliseks olemise šansse 3,6 korda.

Samuti oli statistiliselt oluline selgitav väide “*Olen valmis ohverdama oma tarbimist keskkonna ja ühiskonna hüvanguks*” ($\beta = 0,74$; $p < 0,1$). See näitab, et isiklik valmisolek tarbimist vähendada suurendab šansse olla kasvukriitiline, mis on loogiline, kuna tasaarengut sageli defineeritakse tootmise ja tarbimise vähendamisenä keskkondlikel eesmärkidel. Ühe punkti võrra kõrgem nõustumine suurendas šansse 2,1 korda.

Väite *keskkonnasäästlik käitumine on minu eluviisi oluline osa* puhul ilmnes negatiivne seos ($\beta = -0,87$; $p < 0,1$). Negatiivne regressioonikordaja näitab seda, et suurem nõustumine väitega vähendab kasvukriitiliste vastajate hulka kuulumise šansse. Tulemus võib viidata sellele, et küsimusele kõrgema hinnangu andjad seostavad keskkonnahoidu eelkõige “rohelise” toodangu eelistamisega, mitte samas ka tarbimise vähendamisega tervikuna, mis on idee, mis seostub eelkõige rohekasvuga, mitte kasvujärgsete kontseptsioonidega. Ühe skaalapunkti võrra suurema nõustumise korral on šansid paigutada kasvukriitiliste kategooriasse 0,42 korda väiksemad.

Viimaks oli statistiliselt olulisel määral selgitav väide *alternatiivsed eesmärgid nagu heaolu ja keskkond on tähtsamad kui pidev majanduskasv* ($\beta = 1,179$; $p < 0,1$). Heaolu ja keskkonna kõrgemalt väärtustamist seostatakse postmaterialistlike väärtushinnangutega, mida seostatakse vastuvõtlikkusega kasvujärgsetele ideedele ja on ka varasemates uuringutes esile tulnud kui kasvukriitilisust ennustav tegur. Selle töö andmete põhjal suurendab väitega nõustumine kasvukriitiliste hulka kuulumise šansse ligikaudu 3,2 korda.

Ülejäänud hoiakulised muutujad, nagu keskkonnasäästliku käitumise olulisus või materiaalse staatuse tähtsus ei osutunud regressioonianalüüsis statistiliselt oluliseks.

2.5. Arutelu

Ehkki majanduskasvu ja keskkonna käsitlemine dihhotoomse valikuna võib jätta mulje, justkui on suurem hulk rahvast valmis majanduskasvu alternatiivsete eesmärkide nimel deprioritiseerima, seab vahepealse variandi ehk rohekasvu võrrandisse lisamine selle kahtluse alla. Töö tulemustest selgub, sarnaselt Drews & van den Bergh (2016) tulemustele, et enamik inimesi ei ole ei veendunud kasvumeelsed, ükskõik, millised keskkonnamõjud see endaga kaasa toob, ega ka kindlameelselt kasvu ignoreerimise või peatamise poolt, vaid eelistab vahepealset varianti ehk rohekasvu. Küsimused, mis mõõtsid täpsemaid väiteid majanduskasvu ja keskkonna osas kinnitavad rohekasvu populaarsust. Usk majanduskasvu üldisesse kasulikkusesse oli populaarne, aga väga suur osa nõustus ka ökoloogilise kriisi olemasolu ja tõsidusega. Mida see näitab, on see, et majanduskasv ja keskkonnahoid arvatakse olevat ühilduvad eesmärgid. Keskkonnaprobleemide tegelikkust on küll laialdaselt ka töös käsitletud varasemate uuringute alusel tunnustatud ja see tekitab inimestele muret, ent samas ei soovita lahti öelda majanduskasvust, vaid lahendusi nähakse eelkõige olemasoleva süsteemi kohandamises, mitte täielikus muutmises. Sellest ilmneb ka üldine optimism selle osas, et majandustegevusest tingitud keskkonnakahjud on kompenseeritavad tehnoloogilise arenguga, mis on samuti hoiakuväidete tulemustega kinnitatud. Ehkki tasaarengu käsitluse kohaselt ei vasta see tõe, ei ole Euroopa konteksti arvestades säärane lootus avalikkuse seas hoida hundid söönud ja lambad tervena ebaloogiline: rohekasvu narratiiv on tänapäeval laialt levinud, poliitikad põhinevad eeldusel, et majanduskasv ja keskkonnamõjud on üksteisest lahutatavad (Hickel & Kallis, 2020) ja sellest on ehk tekkinud ühiskonnas tõekspidamine, et tehnoloogiline protsess on hea, majanduskasv on loomulik ja võimalik ka ilma keskkonakahjudeta.

Töö tulemused kinnitavad eeldust, et tasaarengu elluviimisel on olulisel kohal see, et inimestel oleks väärtushinnangud, mis ühtivad tasaarengu põhimõtetega. Regressioonianalüüsis tulid kasvujärgsete ideede toetust selgitavate tegurina välja eelkõige hoiakud küsimuste osas, mis puudutasid arusaama heast elust ja tarbimisest. Samuti oli kasvukriitiliste vastajate seas näha suurem postmaterialistlike ideede toetus, nad eelistasid sagedamini eneseteostust ja heaolu materiaalsele edule ja olid jõukuse ja staatuse osas kriitilisemad. Heaolu ja keskkonna oluliseks pidamine omakorda korreleerub kasvujärgse mõttega, et majanduskasv ei ole heaks eluks vajalik. Postmaterialistlike väärtuste roll tuleb esile ka Gugushvili (2021) ja Paulson & Büchs (2022) töödes. Samas on läbiv joon, mis ühtib

ka sellega, et rohekasv on niivõrd populaarne idee, et üksnes keskkonnahoiule keskenduvatest väärtustest ei piisa kasvujärgsete ideede kujunemiseks. See tuleb esile regressioonanalüüsis, kus keskkonnasäästlik eluviis on vastusuunalise selgitusvõimega, aga ka sellega, kui suur on vastajate seas nõustumine ökoloogilise kriisi olemasoluga võrreldes kasvujärgsete ideede märkimisväärselt väiksema toetusega.

Selle töö valimi põhjal on Eesti tudengite seas tasaarenguks olulisemad eeldused olemas. Vastajate seas on väga kõrge osakaal neid, kes näevad ökoloogilist kriisi kui probleemi. Postmaterialistlikud väärtused on levinud, ehkki jõukust ja staatust peetakse oluliseks, ollakse samas ka valmis prioritseerima heaolu ja keskkonnahoidu, isegi enda tarbimise arvelt. Suur osa peab juba praegu keskkonnasäästlikku käitumist oluliseks. Väidetest lähtudes ei olda ka majanduskasvu ja SKP kui mõõdiku osas täielikult veendunud, isegi nende vastajate seas, kes kasvukriitilisi positsioone neljast võimalikust variandist ei valinud. Tasaarengu rakendamise puhul on selle töö valimi põhjal ilmselt suurimaks takistuseks väga levinud usk majanduskasvu ja keskkonnamõjude lahtisidumise võimalikkusesse. Tasaareng hõlmaks endas ulatuslikke muutusi, aga selle ideedega ühtivad väärtushinnangud ja ebakindlus igavese kasvu osas ei ole teisendunud kindlameelsesse kasvukriitikasse. Seega ei pruugi suurim probleem olla mitte tülhingeline vastumeelsus tasaarengu osas või usk majanduskasvu, vaid apaatia või soovimatus majanduskasvu ja keskkonnahoiu vahel valida.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö teoreetilises osas on käsitletud tasaarengu mõiste kujunemist, sellega seotud põhimõtteid ja seost väärtushinnangutega. Tasaarengu keskne mõte on, et praegune majandusmudel, mis rõhub pidevale kasvule ei ole jätkusuutlik: üha suurenev tootmine ja tarbimine viib keskkondlike ressursside ammendumiseni. Tasaarengu käsitlemise kohaselt ei ole majanduskasvu ja keskkonnamõjude täielik lahtisidumine võimalik, seega rõhutatakse tootmise ja tarbimise teadlikku vähendamist eesmärgiga lahendada keskkonnaga seotud probleeme. Tasaareng seab kahtluse alla ka usu, et majanduskasv viib kõrgema heaoluni. Empiirika näitab, et lõppematu majanduskasvu ja heaolu seos ei kehti. Varasemad uuringud näitavad, et kuigi enamik inimesi tunnistab keskkonna piire, peetakse majanduskasvu sageli siiski vajalikuks. Suur osa inimestest on seisukohal, et majanduskasv ja keskkond ei ole üksteisele vastanduvad ning jätkusuutlikkust on võimalik saavutada ka praeguste majandusmudelitega.

Töö empiirilises osas on analüüsitud Eesti tudengite hoiakuid tasaarengu ja seonduvate kontseptsioonide suhtes. Andmed koguti küsimustikuga, kus koguti vastajate

sotsiodemograafilisi andmeid, paluti neil valida enda eelistatud hoiak majanduskasvu ja keskkonna suhtes ja hinnata nõustumist spetsiifilisemate tasaarenguga seotud väidetega. Küsimustikule vastas 117 üliõpilast. Andmete analüüsimiseks on kasutatud kirjeldavat statistikat, korrelatsioonanalüüsi ja binaarset logistilist regressioonanalüüsi.

Võimalikest majanduskasvu ja keskkonna vahelisest hoiakutest osutus kõige populaarsemaks rohekasv. Seda kinnitasid ka vastused hoiakuväidetele, kus enamasti arvati, et majanduskasv on kasulik, aga ka tunnistati ökoloogilise kriisi tõsidust, ühtlasi ka usuti, et majanduskasvu mõjud on võimalik tehnoloogia abil keskkonnast lahti siduda. Regressioon näitas, et hoiakut selgitavad eelkõige usk majanduskasvuta hea elu võimalikkusesse, tarbimisega seotud hoiakud ja heaolu ja keskkonna ja heaolu tähtsustamine, sotsiodemograafilised tunnused selle töö puhul statistiliselt olulisteks selgitajateks ei osutunud.

Tulemustest saab järeldada, et tudengite seas on tasaarenguks vajalikud väärtushinnangulised eeldused olemas. Samas ei ole need kujunenud otseseks kasvukriitikaks. Suurimaks takistuseks näib olevat usk, et majanduskasvu ja keskkonnamõjusid on võimalik üksteisest lahutada, seega eelistatakse kompromissi rohekasvu näol. Tulemuste puhul tuleb arvestada, et töö põhineb suhteliselt väikesel ja vähese tastatunnuste varieeruvusega valimil, seega on järelduste üldistatavus piiratud. Tööd saaks edasi arendada, kasutades suuremat valimit ja kombineerides analüüsi kvalitatiivsete meetoditega.

Viidatud allikad

1. Bartolini, S., & Sarracino, F. (2014). Happy for how long? How social capital and economic growth relate to happiness over time. *Ecological Economics*, 108, 242–256. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.10.004>
2. Büchs, M., & Koch, M. (2019). Challenges for the degrowth transition: The debate about wellbeing. *Futures*, 105, 155–165. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2018.09.002>
3. Cosme, I., Santos, R., & O'Neill, D. W. (2017). Assessing the degrowth discourse: A review and analysis of academic degrowth policy proposals. *Journal of Cleaner Production*, 149, 321–334. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.02.016>
4. Daly, H. E., & Cobb, J. (1989). *For the common good: Redirecting the economy toward community, the environment, and a sustainable future*. Beacon Press.
5. Demaria, F., Schneider, F., Sekulova, F., & Martinez-Alier, J. (2013). What is degrowth? From an activist slogan to a social movement. *Environmental Values*, 22(2), 191–215. <https://doi.org/10.3197/096327113X13581561725194>
6. Drews, S., & van den Bergh, J. C. J. M. (2016). Public views on economic growth, the environment and prosperity: Results of a questionnaire survey. *Global Environmental Change*, 39, 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2016.04.001>
7. Easterlin, R. A. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In P. A. David & M. W. Reder (Eds.), *Nations and households in economic growth: Essays in honor of Moses Abramowitz* (pp. 89–125). Academic Press.
8. Easterlin, R. A., McVey, L. A., Switek, M., Sawangfa, O., & Zweig, J. S. (2010). The happiness–income paradox revisited. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(52), 22463–22468.
9. European Environment Agency. (2025). *Total greenhouse gas emissions (without LULUCF): Estonia*. Vaadatud 5. jaanuaril 2026, <https://www.eea.europa.eu>
10. Gugushvili, D. (2021). Public attitudes toward economic growth versus environmental sustainability dilemma: Evidence from Europe. *International Journal of Comparative Sociology*, 62(3), 224–240. <https://doi.org/10.1177/00207152211034224>
11. Hickel, J. (2021). What does degrowth mean? A few points of clarification. *Globalizations*, 18(7), 1105–1111. <https://doi.org/10.1080/14747731.2020.1812222>
12. Hickel, J., & Kallis, G. (2020). Is green growth possible? *New Political Economy*, 25(4), 469–486. <https://doi.org/10.1080/13563467.2019.1598964>
13. Ho, S.-H., Oueghlissi, R., & Ferktaji, R. E. (2024). Testing for Causality Between Economic Growth and Environmental, Social, and Governance Performance: New

- Evidence from a Global Sample. *Journal of the Knowledge Economy*, 15(2), 7769–7787. <https://doi.org/10.1007/s13132-023-01406-6>
14. Hurst, M., Dittmar, H., Bond, R., & Kasser, T. (2013). The relationship between materialistic values and environmental attitudes and behaviors: A meta-analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 36, 257–269. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2013.09.003>
 15. Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton University Press.
 16. Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 107(38), 16489–16493. <https://doi.org/10.1073/pnas.1011492107>
 17. Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291. <https://doi.org/10.2307/1914185>
 18. Kallis, G. (2018). *Degrowth*. Agenda Publishing.
 19. Kallis, G., Hickel, J., O'Neill, D. W., Jackson, T., Victor, P. A., Raworth, K., Schor, J. B., Steinberger, J. K., & Ürge-Vorsatz, D. (2025). Post-growth: The science of wellbeing within planetary boundaries. *The Lancet Planetary Health*, 9(1), e62–e78. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(24\)00310-3](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(24)00310-3)
 20. Kallis, G., Kostakis, V., Lange, S., Muraca, B., Paulson, S., & Schmelzer, M. (2018). Research on degrowth. *Annual Review of Environment and Resources*, 43, 291–316. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-102017-025941>
 21. Kasser, T. (2016). Materialistic values and goals. *Annual Review of Psychology*, 67, 489–514. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122414-033344>
 22. Khmara, Y., & Kronenberg, J. (2020). Degrowth in the context of sustainability transitions: In search of a common ground. *Journal of Cleaner Production*, 267, 122072. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.122072>
 23. Krpan, D., Basso, F., Hickel, J. E., & Kallis, G. (2025). Assessing public support for degrowth: survey-based experimental and predictive studies. *The Lancet Planetary Health*, 9(11), 2542–5196. doi: 10.1016/j.lanplh.2025.101326
 24. Latouche, S. (2009). *Farewell to growth* (English ed.). Polity Press.
 25. Layard, R. (2005). *Happiness: Lessons from a new science*. Penguin.
 26. Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens, W. W. (1972). *The limits to growth*. Universe Books.

27. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2011). *Towards green growth*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264111318-en>
28. Paulson, L., & Büchs, M. (2022). Public acceptance of post-growth: Factors and implications for post-growth strategy. *Futures*, 143, Article 103020. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2022.103020>
29. Reinas, A. (2020). *Kestliku kahanemise arenguteele ümberlülitumise võimalikkuse hindamine*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, majandusteaduskond.
30. Reyes-García, V., Babigumira, R., Pyhälä, A., Wunder, S., Zorondo-Rodríguez, F., & Angelsen, A. (2016). Subjective wellbeing and income: Empirical patterns in the rural developing world. *Journal of Happiness Studies*, 17, 773–791. <https://doi.org/10.1007/s10902-014-9608-2>
31. Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free press.
32. Savin, I., & van den Bergh, J. C. J. M. (2024). Reviewing studies of degrowth: Are claims matched by data, methods and policy analysis? *Ecological Economics*, 226, 108324. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2024.108324>
33. Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25, pp. 1-65). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
34. Tomaselli, M. F., Sheppard, S. R. J., Kozak, R., & Gifford, R. (2019). What do Canadians think about economic growth, prosperity and the environment? *Ecological Economics*, 161, 41–49. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.03.007>
35. van den Bergh, J. C. J. M. (2009). The GDP paradox. *Journal of Economic Psychology*, 30(2), 117–135. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2008.12.001>
36. van den Bergh, J. C. J. M. (2011). Environment versus growth — A criticism of “degrowth” and a plea for “a-growth.” *Ecological Economics*, 70(5), 881–890. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2011.01.014>
37. Wiedmann, T. O., Schandl, H., Lenzen, M., Moran, D., Suh, S., West, J., & Kanemoto, K. (2015). The material footprint of nations. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112(20), 6271–6276. <https://doi.org/10.1073/pnas.1220362110>

Summary

ATTITUDES OF ESTONIAN UNIVERSITY STUDENTS TOWARDS DEGROWTH

Kaari Aavik

The aim of this bachelor's thesis is to investigate the attitudes of Estonian university students towards degrowth and identify factors that impact them. Degrowth is a concept that centers around the idea that continuous economic growth is environmentally unsustainable, as increasing production and consumption intensify resource depletion and environmental degradation. As a relatively high-income country with an ecological footprint above the EU average, Estonia could, in principle, be considered a relevant case for degrowth-oriented policies. Since the feasibility of this is partly shaped by public attitudes, this thesis examines the positions of Estonian university students in the growth-environment debate, as well as the factors that help explain them.

The theoretical part discusses the emergence of the degrowth concept, its core principles, and its connection to values. Degrowth is an academic and social concept which seeks the end of ever-lasting economic growth. Degrowth scholars argue that economic growth cannot be fully decoupled from environmental impacts, making reductions in production and consumption necessary. Degrowth also challenges the assumption that continuous economic growth automatically improves human well-being, pointing to evidence that higher levels of growth do not always lead to greater quality of life. Previous studies show that although many people acknowledge environmental limits and ecological crises, economic growth is still widely perceived as necessary. At the same time, many believe that economic growth and environmental protection can coexist through technological innovation and sustainable development policies.

The empirical part of the thesis analyses the attitudes of Estonian university students towards degrowth. The data were collected using a questionnaire, which collected sociodemographic data of the respondents, asked them to choose their preferred position regarding economic growth and the environment and to assess their agreement with specific statements related to degrowth. In total, 117 students answered the questionnaire. Descriptive statistics, correlation analysis and binary logistic regression analysis were conducted to analyse the data.

Within this study, the factors that explained one's position towards economic growth proved to be personal values rather than socioeconomic factors. The results suggest that regarding values, students could be open to the idea of degrowth. The seriousness of the ecological crisis is largely acknowledged and respondents are unsure of the benefits of

economic growth and the possibility of it lasting forever. However, these prerequisites have not translated into direct criticism of economic growth yet. Of the possible attitudes between economic growth and the environment, green growth turned out to be the most popular. This is confirmed by the attitude statements, where people largely believed in the benefits of economic growth and the possibility of decoupling of economic growth and environment with the help of technology. It can be concluded that the biggest obstacle for implementing degrowth is the widespread belief that decoupling and green growth is possible. Regarding the results, it should be taken into account that the analysis is based on a relatively small sample with little variability in background characteristics, so the generalisability of the conclusions is limited. Future works might consider using a larger sample and combining the analysis with qualitative methods.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kaari aavik,

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose Eesti tudengite hoiakud tasaarengu suhtes,

mille juhendaja on Eve Parts,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kaari Aavik

14.05.2026